

הספינות שעמן הוקם
חיל הים בתש"ח
(צייר: סול בטקין,
מאנשי מח"ל)

מתנדבי הפרובינציות
המערביות בקנדה
במלחמת העצמאות

המתנדבים מסוף מערב

בני גשור

אלפי תושבי חוק, מרביתם יהודים, באו לעזרת היישוב היהודי בארץ ישראל במלחמת העצמאות, והחל מסתיו 1948 זכו לכינוי מח"ל (מתנדבי חוץ לארץ). מהם הגיעו כ-230 מתנדבים מקנדה, ומרביתם תכננו לשוב לביתם בתום המלחמה. רוב המתנדבים מקנדה הגיעו מהפרובינציות המיושבות יותר: אונטריו (שבירתה טורונטו) וקוויבק (שבירתה מונטריאול), אך שיעור ניכר של מתנדבים הגיע גם מהפרובינציות המערביות, המרוחקות יותר והמיושבות בדלילות יחסית.

היזמה לגיוס המתנדבים מחו"ל הועלתה לראשונה בישיבת הנהלת הסוכנות היהודית בשלהי ספטמבר 1947, ודגש הושם על "מומחים מיוחדים" בתחומים שבהם היישוב סבל ממחסור, דוגמת קצינים בעלי ניסיון קרבי או צוותי אוויר. על כך כתב בן-גוריון ביומנו: "נתתי הוראות לאמריקה לרכוש אווירונים, לגייס טייסים [...] לגייס מי שהיו חיילים להיות מופנים לבוא ארצה. למצוא מומחה בעל דרגה (של השכלה וניסיון) לבוא ארצה".

ד"ר בני גשור כתב את עבודת הדוקטור במכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית על אודות מתנדבי חוץ לארץ מצפון אמריקה במלחמת העצמאות.

החוק וגיוס המתנדבים בקנדה

יהדות קנדה מנתה בשנת 1948 כ-200,000 איש, רובם באונטריו ובקוויבק. בפרובינציות המערביות, בהן מניטובה (וויניפג), קולומביה הבריטית (וונקובר), אלברטה (קלגרי ואדמונטון) וסקסצ'ואן, היו כ-30,000 יהודים בלבד, מהם כ-18,000 בוויניפג וכ-5,000 בוונקובר. קהילות קטנות יותר היו גם בקלגרי, באדמונטון ובמקומות נוספים. הזהות הציונית של יהודי קנדה התבטאה בדרכים כגון איסוף כספים או פעילות תנועות נוער, ושגשגה גם בפרובינציות המערביות. במלחמת העולם השנייה שירתו כ-17,000 יהודים קנדים בכוחות בעלות הברית. חוק גיוס-החוץ הקנדי מ-1937 נחקק כתגובה להתנדבות קנדים לבריגדות הבין-לאומיות בספרד, ואסר על הקנדים להיקשר בחוזה עם כוח מזוין הנמצא במלחמה עם מדינה ידידותית; לצאת מקנדה לצורך כך; או להשפיע על אחרים למעשים כאלה. למרות החוק, לצורך גיוס המתנדבים בקנדה מינתה ה"הגנה" כנציגה את בן אדלמן, תושב ארץ ישראל שורשיו בססקצ'ואן ושירת קודם לכן כמייג'ור בצבא הבריטי. בראשית 1948 החלה פנייה רשמית למתנדבים, ולאחר מכן הוחל ברישום ובמיון. בתוקף תפקידו ביקר אדלמן גם בפרובינציות המערביות.

הדי הפעילות הגיעו לידיעת השלטונות, אולם המצב החוקי לא היה לחלוטין ברור, ובינתיים לא נעשה דבר למנוע את ההתנדבות. בפברואר 1948 הוטל על הנציג הקנדי בלונדון לברר את עמדת הבריטים, וכיצד יש בכוונתם לנהוג בהתרחשויות שונות, דוגמת החלטת מועצת הביטחון על משלוח כוח בין-לאומי לארץ ישראל; הארכת המנדט; תגובות שונות של ה"ציונים" ושל הערבים; ומה יהיה יחסם כלפי גיוס מתנדבים או שכירי חרב. התשובה שהתקבלה מלונדון הייתה שעד סיום המנדט החוק אינו חל על מתנדבים לכוח העברי, באין בנמצא "ממשלה זרה". לאחר סיום המנדט, כך נאמר, יחול החוק, אלא שמעשית יהיה קשה למנוע מיחידים לעשות דרכם לארץ, כיוון שיהיה אפשר להעמידם לדין רק בחזרתם.

הגיוס בקנדה נוהל רשמית מניו יורק, אך הקשר בין הפעילות בשתי הארצות היה רופף למדי, ונוצר רק לקראת נסיעת המתנדבים אל מעבר לים. פעילות הגיוס החלה במונטריאול, ואחר כך התפשטה גם לטורונטו, שם הפעיל המקומי המרכזי היה לו האריס, איש עסקים ציוני שבהדרגה הפך לאחראי לגיוס בקנדה כולה. המיועדים לחילות השדה נשלחו לצרפת באניות, ועל פי רוב שהו שבועות מספר במחנות אימונים ליד מרסיי עד הפלגתם לארץ. בעלי מקצוע שיועדו לחיל האוויר טסו לאירופה ומשם לארץ.

התארגנויות ראשונות במערב

עוד לפני פרוץ הקרבות, בסתיו 1947, ביקר האריס גם בוונקובר וביקש מהפעילים הציוניים בעיר להיות נכונים

לסייע ליישוב ב"אמצעים אחרים", היינו הצטרפות לכוחות היישוב בארץ. בראש ההתארגנות שנוצרה בעיר לאחר הביקור עמד הרולד פרימן, שותף במשרד עורכי דין ופעיל בולט בקהילה ובתנועה הציונית המקומית, שעסק באיסוף כספים ובאדמיניסטרציה. סייע לו בן פסטינסקי, שהיה מעין קצין קישור עם גורמי חוץ ונראה שתפקידו בעבר – כתב לענייני פלילים – התאים לכך...

נוסף לפעילות המאורגנת החלה מתרחשת בעיר גם התערורות ספונטניות, שכללה פעילות למען העניין הציוני בקמפוס האוניברסיטה המקומית. במסגרת זו התכנסה בסוף דצמבר קבוצה של צעירים שהתבססה על הפעילים הציוניים בקמפוס, שהיו מעוניינים להתנדב להילחם בארץ ישראל. בראש הקבוצה עמדו הסטודנטים ארתור גולדברג ומייק פיינגוד, ומורלי קייר, שהיה פרופסור-עוזר. גולדברג וקייר ארגנו בעבור הקבוצה, שמנתה כמה עשרות, מחנה לאימון בסיסי ושטחי למדי באתר של מחנה קיץ, שבו ניתנו בסופי שבוע הרצאות והדרכות מפי יוצאי הצבא הקנדי, אימוני קליעה למטרה, עזרה ראשונה ועוד.

בראשית 1948 נוצר קשר בין קבוצה זו לבין הקבוצה המאורגנת שניהל הרולד פרימן, בשל הצורך בארגון, בתיאום ובגיוס כספים לצורך הפעילות והאימון. המתנדבים – חלק גדול מהם ללא ניסיון צבאי – נרשמו והתארגנו, ובאמצע פברואר נבדקו בידי רופאים מתנדבים מהקהילה. הפעילים סייעו למתנדבים בהשגת דרכונים, בהטבעתם בוויזות צרפתיות בקונסוליה בוונקובר כ"סטודנטים", ובציודם בכרטיסי רכבת למזרח קנדה ומשם לניו יורק, שאלה נסעו ביחידות או בקבוצות קטנות. תחילה פעלו המגייסים בפרובינציות המערביות בנפרד מן המגייסים במזרח קנדה, אך בהמשך הלך התיאום והשתפר, בעיקר באמצעות הדואר, ותוך שימוש במלות צופן שבעצם לא הסתירו דבר.

באביב, לאחר שנשרו כמה מהנרשמים, יצאו גולדברג וקייר בראש המתנדבים לארץ ישראל. פיינגוד, שהיה כבן 30 ובעל משפחה, נותר המגייס היחיד בוונקובר. כיוצא חיל האוויר הקנדי, וכיוון שעל פי מידע שקיבל נזקק צה"ל לצוותי אוויר, הפנה פיינגוד את מאמציו בכיוון זה, אך לא הצליח למצוא יהודים רבים בעלי מקצועות מתאימים. משום כך נוצר קשר בקיץ 1948 עם טייס הקרב הלא יהודי ג'ון מקלרוי (McElroy), ובעזרתו עם אחדים מיוצאי חיל האוויר הקנדי, מרביתם לא יהודים. עם אלה, שכירי חרב למעשה, נחתמו חוזים לפיהם יקבלו כמה מאות דולרים לחודש בתוספת הוצאות, ייצאו בטיסות מסחריות לאירופה ומשם לישראל. טייסי הקרב יצרו בעיה חוקית קשה אף יותר, מאחר שהיו ידועים למדי בציבור. כך למשל על מקלרוי – למרות הכחשותיו – עטו עיתונאים וצלמים, והמתינו ליד ביתו כדי לצלמו מושק את אשתו לפרידה, ומזוודה בידו. בלית ברירה התמודדו המגייסים עם קושי זה, שעמד בסתירה לפרופיל הנמוך שנקטו על פי רוב.

מח"ט 7, בן דונקלמן, נכנס ל"מרכז מח"ל"

ארתור גולדברג מוונקובר במדי צה"ל

מימין לשמאל:

ג'ורג' ברלינג, גיבור טייס קנדי שנהרג בדרכו לישראל (באדיבות לורי ניבין)

מטוס ה"ווידג'ן" של רף מוסטר, לאחר שנמשה מהכנרת

שוטרים קנדים עוצרים טייס 817 בהליפיקס, בדרכו לארץ ישראל

מוסטר נולד בהמילטון, אונטריו, בשנת 1924. כנער גדל בוונקובר ובה סיים את לימודי התיכון. הוריו היו בעלי תודעה ציונית, אך הוא עצמו לא גילה נטייה ציונית מיוחדת. במלחמת העולם השנייה הצטרף לחיל האוויר הקנדי המלכותי, ורכש ניסיון בטיס. הוא התנדב להצטרף לכוחות היישוב באמצעות הרשת שכוננו פרימן, גולדברג וחבריהם, ולאחר תקופת אימון קצרה במחנות בדרום צרפת, הגיע לארץ מעט לפני הקמת המדינה, בשלב מוקדם יחסית של המלחמה (רוב המתנדבים הגיעו רק בקיץ 1948). תחילה הצטרף – יחד עם קבוצה קטנה של אמריקנים וקנדים – לחטיבת "יפתח" של הפלמ"ח, ובשל גילו המבוגר יחסית שימש מעין אח גדול לחלק מחברי הקבוצה. במאי, לאחר מספר ימי אימונים ביחידתו החדשה, השתתף כמקלען בקרבות בצפון. לאחר כמה שבועות עבר ל"טייסת הנגב" של חיל האוויר שהתמקמה בקיבוץ דורות, ובה כמה מטוסי סיור וקישור קלים, שעסקו גם בהפצצות מאולתרות. במשך יותר משלושה חודשים, תקופה שכללה את מבצע "יואב" לפריצת הדרך לנגב, היה מוסטר למעשה מפקדה בפועל של הטייסת. תקופה זו תוארה במכתביו כתקופת פריחה וסיפוק, על אף העומס העצום שבו היה נתון. בסוף אוקטובר הפך למפקד טייסת 1 בשדה דוב, והתלבט ביחס לבקשת חופשה כדי לראות את הוריו. בשבעה בדצמבר 1948, בעת אימון במטוס ים מדגם ווידג'ן, התרסק המטוס בכנרת ומוסטר ויתר הנוסעים נהרגו.

הרחבה, מעקב והסתרה

בהכוננת לו האריס נערך ניסיון להרחיב את הגיוס מוונקובר גם לסיאטל שבארצות הברית, אך היחס הקשוח של ארצות הברית כלפי פעילות זו הרתיע מתנדבים פוטנציאליים, וגם המאמצים לא היו נחשבים. ניסיון מוצלח מעט יותר היה של אלכס גלנץ מווינדזור, אונטריו. גלנץ גייס צוותים לחיל האוויר עבור רשת שפעלה בארצות הברית: הוא קיבל מטוס קל לצורך חיפושיו, הפנה את מאמציו דרומה למישיגן, ואכן הצליח לגייס כמה מתנדבים.

הגיוס בוויניפג פעל בכפיפות מסוימת לזה שבונקובר. גם בוויניפג חלה התערורות ספונטנית של הציונים המקומיים עוד קודם להחלטת החלוקה. הפעילים החלו באימוני כושר גופני ועזרה ראשונה, בקליעה במטווח המשטרת. הם אף בדקו אפשרות להתאמן בנשק, באמצעות התנדבות לצבא המילואים, אלא שהאפשרות נפסלה, כיוון שחיילי מילואים זקוקים להיתר לעזוב את קנדה. לאחר פרוץ המלחמה החל גיוס מתנדבים גם בוויניפג, כולל בדיקה רפואית ובדיקת שיניים. המגייסים בוויניפג היו סאלי ספקטור וג'ון סקטר, יוצא חיל האוויר הבריטי ותושב ארץ ישראל בעברו. נוסף לאלה, חלק מיוצאי וויניפג מצאו דרכם למגייסים במזרח קנדה. התוצאות היו ניכרות, ומוויניפג התגייסו בסך הכול 44 מתנדבים. פעילות מצומצמת נעשתה גם באדמונטון ובקלגרי, וכן גויסו חיילים אחדים מססקצ'ואן.

"אתה עדיין מעוניין ללכת להילחם בארץ ישראל?"

מנקודת המבט של המתנדב עצמו, תואר תהליך הגיוס כך: זה החל בתחילת 1948 [...] בטלפון [...] "אתה עדיין מעוניין ללכת להילחם בארץ?" "וודאי". הוא הדריכני לבית קפה [...] בתא אחורי קטן מצאתי את [...] שהדריכני ללכת למועדון קליעה [...] שם, איש הקשר הבא שלי שלח אותי לביתו של סאלי ספקטור שם מצאתי כעשרה בחורים ממתנים לראיון. משם הלכנו לבדיקה רפואית ולבדיקת שיניים, כולל טיפול, אם נדרש. הכול חינם כמובן ע"י רופאים מהקהילה. השגתי דרכון עם ויזה לצרפת [...]. קיבלתי כרטיסי רכבת לנוי יורק, ועזבתי את ויניפג.

עד סתיו 1948 גויסו כ-70 מתנדבים יוצאי הפרובינציות המערביות, שהיוו כ-30 אחוז מכלל המתנדבים בקנדה, כפול משיעורם באוכלוסייה היהודית. ארבעה מתנדבים, כולם אנשי צוות אוויר, נהרגו במלחמה: ליאונרד פיצ'ט, שמטוסו הופל באש נ"מ מעל עיראק סואידן; וויליאם פישר ופרד סטיבנסון, בהתרסקות מטוס ליד תל נוף; וראלף מוסטר, שמטוסו התרסק בכנרת.

כיבשה, באוויר ובים: מח"ל בתש"ח תערוכה חדשה בבית התפוצות

בבית התפוצות מוצגת החל מחודש זה תערוכה חדשה, כחלק מתצוגת הקבע, המביאה את סיפורם של המתנדבים שהגיעו מרחבי העולם לסייע ליישוב העברי בארץ ישראל לקראת מלחמת העצמאות ובמהלכה. התערוכה מוצגת בסוף שער "השיבה", המסיים את תצוגת הקבע, ומדגישה את תרומתם הייחודית של אנשי מח"ל בהקמת המדינה: הקניית ידע ואימון של חיילי צה"ל הצעירים וחסרי הניסיון; סיוע בהקמת חיל האוויר וחיל הים; מתן שירותי רפואה; תדריך לוחמי חיל רגלים, תותחנים ושירותים. בתערוכה, שהוכנה בשיתוף ארגון מח"ל עולמי, מוצגים בין השאר דגמי מטוסים שהטיסו טייסי מח"ל; מסמכים ומכתבים ששלחו אנשי המח"ל למשפחותיהם; תצלומים וקטעי סרטים תיעודיים על המתנדבים; וכן יצירות אמנות מקוריות של נחום גוטמן, לודוויג בלום, ארדין הלטר וסול בסקין.

(אוצרת התערוכה: שירה פרידמן; תכנון התערוכה והקמתה: "טחנה לעיצוב")

אנשי מח"ל בגדוד 79 (המשוריון), בביקוד ג'ו וויינר מקנדה

בן דונקלמן מקנדה, מח"ט 7 בתש"ח

ציוני מקומי ומסורתי. התוצאה הייתה גיוס עצמאי כמעט, בעל מידה של הכוונה מרחוק ותוצאה מוצלחת למדי. המגייסים עמדו בפני אתגר שחייבם להלך בין הטיפות, ולגייס מתנדבים בלא לעורר את השלטונות מרבצם. הדבר התאפשר כיוון ששני הצדדים שמרו על כללי המשחק שנקבעו בשתיקה: גיוס מתנדבים במספר צנוע ובשקט יחסי.

לעיון נוסף:

1. ד' בן-גוריון, יומן המלחמה, תל אביב 1983.
2. ב' דונקלמן, נאמנות כפולה, ירושלים 1977.
3. א' כהן, תולדות חיל האוויר במלחמה לעצמאות, תל אביב 2004.

המסורת הקנדית לגבי חוק גיוס החוץ הייתה של חוסר רצון לפעולה, ועלתה בקנה אחד עם המציאות בשטח. לא ניכר שינוי גם אחרי מאי, עת קמה כבר "ממשלה זרה" בארץ ישראל. למרות זאת הרשויות פקחו עין על הנעשה, ופעילים שונים חשו בכך:

יום אחד בא צעיר כדי לברר באשר להצטרפות והזמנתי אותו [...] בדיוק באותו רגע שני גברים גבוהים פרצו פנימה [...] ממלמלים משהו אודות היותם מפקחים על הסניטציה. קרוב לוודאי שהם רצו שתהיה להם עדות כלשהי, אם תתקבל החלטה לפתוח נגדי בהליכים. למעשה, לא נעשה דבר.

כדי להימנע מהפרעה מצד הממשלה, כדי לא להביכה כמי שנוקטת צד בסכסוך וכדי לא לעמת מגייסים ומגויסים עם החוק, ננקטו אמצעים לשמירת חשאיות, וקשרים בחלונות הגבוהים סייעו למגייסים בהדרכה. אלא שעל הכול שרתה רוח חובבנית: כך למשל, כשנפגש פרימן עם האריס סיפר לו הלה – בניגוד לכל כללי המידור – על אודות פעולות הגיוס הנערכות באזורים אחרים...

ההימנעות מפעילות גלויה אף פגעה בגיוס: מאמצי ההעלמה הסתירו לפעמים גם מקהל היעד את קיום מערך הגיוס, ומועמדים שפנו ביוזמתם נדחו, אם לא היו מוכרים למגייסים. מעבר לכך, כשחשו המגייסים שהם מושכים תשומת לב האטו את פעילותם. תוצאה אחרת הייתה פסיכולוגית: בשל הפיקוח וההסוואה חשו פעילי הגיוס והמתגייסים שהם עוסקים בפעילות קונספירטיבית, שקסמה לחלקם, למרות שהיה ברור לכול שהסכנה הכרוכה בהרפתקה אינה גדולה. למעשה, היו אלה גם אלה בדיוק במינון הדרוש לקיום התחושה.

היישוב העברי, המוגבל במשאבים, לא יכול היה לפרוס רשת של ממש ברחבי קנדה, ודאי לא במרחבים העצומים שבמערב, מה גם שפעולה בקרב האוכלוסייה היהודית הדלילה לא הבטיחה רבות. את הפער מילאו פעילים מקומיים, וכן התעוררות ספונטנית שהתבססה על רגש